

Anna Maria Gruenfelder, Zagreb

Edith Stein – svetica XX stoleća i kamen spoticanja između židovstva i katoličanstva

Sažetak

Edith Stein (12.listopad 1899, Vroclav /Breslava/ – 9. kolovoz 1942, Auschwitz)

Teze Edith Stein o ženskom pitanju pokazuju dva suprotstavljena i načelno nespojiva pristupa: oprečno suprotstavljene teze pedagoginje o obrazovanju žena i „filozofkinje bitka” se međusobno isključuju, jer obrazovanje počiva na ideji o mogućnosti oblikovanja i mijenjanja „ženske naravi”, dočim njezino insistiranje na „vječnom bitku” isključuje mogućnost promjena i razvitka. Edith Stein nije uočila tu nelogičnost. Edith Stein je ostala vjerna tradicionalnom i službenom učenju. Upravo zbog toga što je kao „čuvena katolička filozofkinja” ostala u okvirima crkvenog naučavanja, podržavala ga svojim tezama i svojim ugledom, stekla je čast oltara kao proročica i učiteljica Crkve (kanonizirana 1988., proglašena sveticom 2000. i Učiteljicom Europe, zajedno s Velikom Terezijom Avilskom, svojom zaštitnicom i „majkom” karmelićanki). Papa Ivan Pavao II. u svojoj meditaciji O posebnom dostojanstvu i poslanstvu Žene ‘Mulieris dignitatem’ crpio je iz Editinih misli, dokazavši time da je ona bila teološki plodonosna. Edith Stein je danas svetica, podignuta na čast oltara 11.5.1998. Papa Ivan Pavao II., njezin veliki štovatelj, koji se za svoje meditacije o Čovjeku nadahnjivao njezinim mislima, proglasio ju je „Istaknutom kćeri izraelskoga naroda, „Učiteljicom Crkve“ i „Zaštitnicom Europe” zbog njezina „izvanrednog intelektualnog i duhovnog doprinosa europskoj kršćansko-intelektualnoj baštini.

Ključne riječi: Bog, filozofkinja, karmelićanka, istina, svetica, mučenica.

Uvod

S otprilike 13 godina našla sam, na lošem poslijeratnom papiru katoličkog časopisa iz godine 1946, kratku, jedva vidljivu bilješku o „Gospodici Dr. Editi Stein, filozofkinji i karmelićanki i mučenici nacionalsocijalističkog režima”. Bilješka je sadržala osnovne biografske podatke, ali iz njih se jasno moglo iščitati iznenađenje i čuđenje anonimnog autora zbog nevjerovatne činjenice da se žena mogla dovinuti do visokog akademskog dostojanstva. Autoru je zato bilo posebno stalo do toga da zamišljenom prosječnom čitatelju skromnijih intelektualnih prohtjeva dokaže kako eto visokoobrazovana žena nije smatrala ispod časti deklarirati sebe vjernicom, katolikinjom i čak se dala krstiti. Nadodao je da je „gospodica doktor kroz filozofiju pronašla put ne samo do vjere, nego do strogo reda bosonogih karmelićanki. Činjenicu da je Edith Stein, premda katolikinja i redovnica, umrla u progonu Židova, bezimni autor je sramežljivo prešutio. Možda mu okolnosti njezine smrti nisu bile poznate. Pouzdanog svjedočanstva za njezinu smrt nema. Preživjeli logoraši Aušvica izjavili su da su transporti iz nizozemskog sabirnog i tranzitnoga logora Westerbork, u kojem je Edith Stein u kolovozu 1942. bila zatočena, vozili za Aušvic i da su zatočeni i zatočenice koji nisu „prošli selekciju” odmah otišli u plinske komore. Prema tim nepotvrđenim informacijama, Edith Stein je, isto kao i njena rođena sestra Roza, možda umrla u plinskoj komori u Aušvicu oko 9.8.1942.

Nepotpisani autor u poslijeratnom katoličkom časopisu divio se činjenici da je Edith Stein bila jedna od malobrojnih žena kojima su se poslije Prvoga svjetskog rata u Njemačkoj otvorila vrata sveučilišta i akademska karijera. Otuda je objašnjivo i opravdano čuđenje, tim više što je Edith Stein jedna od prvih i rijetkih kršćanskih predavačica filozofije i sasvim sigurno jedna od rijetkih redovnica strogo karmelićanskog reda s doktoratom.

Edith Stein je ostavila za sobom nedovršenu povijest svoje obitelji⁴⁸⁰ s osobnim biografskim podacima. Rođena je kao najmlađe dijete imućne trgovačke obitelji Stein u šleskom gradu Wroclavu (Breslau; grad je tada pripadao njemačkoj pokrajini Pruskoj). Dan njezina rođenja bio je prvi dan židovskog Dana pomirbe (Jom kippura), 12.10. 1899. Iako je njezina majka ostala udovicom kad je Edith imala samo dvije godine, odlučna i poslovna Auguste Stein, preuzela je trgovačke poslove i tako omogućila Edith nakon liceja sveučilišni studij. Edith je upisala germanistiku, povijest i filozofiju najprije u rodnome gradu. Studij filozofije (koji je tada obuhvatio i psihologiju) probudio je u Edith Stein zanimanje za osnove filozofije i teorije spoznaje. Edmund Husserl je tada objavio svoje temeljno filozofsko djelo *Logička istraživanja* (Logische Untersuchungen) i to je djelo za Edith Stein bilo od ključnog značenja. Nastavila je studije kod Edmunda Husserla u Goettingenu i Freiburgu. Ondje se uključila u krug filozofa koji su, na tragovima Husserlove fenomenologije,

.....
 480 Edith Stein, *Aus dem Leben einer juedischen Familie (Iz života židovske obitelji)*. Izdate od njemačke nakladne kuće „Herder“. Freiburg-Basel-Wien. 1989 (?). – Autobiografski zapisi *Aus meinem Leben (Iz mojega života)*. Nastavljeno za drugu polovinu njezina života od karmelićanke Sr. Amate Neyera OCD, pod naslovom *Selbstbildnis in Briefen (Svjedočanstvo o samoj sebi u pismima)*, dva djela. Izdanje: *Archivuma Carmelitanuma Edith Stein*. Koeln. (U daljnjem tekstu skraćeno: AC) – Svi biografski podaci počivaju na tim izdanjima!

zatirali nove puteve filozofiranja. Među njima djelovali su Martin Heidegger, Max Scheler, kasniji francuski filozofi Alexandre Koyre i Jacques Maritain.

Između uspješnosti i malodušnosti

Edith Stein se je (na žaljenje svoje pobožne majke) već od 14. godine udaljavala od židovske vjere i pod utjecajima filozofskih studija odrekla svih tragova religioznosti naslijeđenih u roditeljskome domu. Deklarirala se ateistkinjom i bila politički zainteresirana i aktivna u socijaldemokratskoj stranci i u Ženskom pokretu. Nakon promocije za doktora filozofije kod Husserla (1917.) ona je, na Husserlovu zamolbu, ostala kod njega kao njegova „privatna asistentica”, očekujući da će joj učitelj otvoriti put akademske karijere. No, Husserl zapravo nije tražio samostalnu znanstvenicu, nego „privatnu tajnicu”. Njezini zadaci bili su transkribiranje Husserlovih stenografskih zapisa, sređivanje tih materijala za učiteljeve potrebe – i to sve za skromnu naknadu. Položaj znanstvenih novaka u sjeni filozofskih velikana, kakav je Edmund Husserl tada već bio, mogao je biti samo onaj pokorne sluškinje koja doprinosi i veliča slavu svojeg velikog „majstora”. Jedini zahtjevniji zadatak što ga je učitelj povjerio njoj bilo je održavanje proseminara „Uvod u fenomenologiju” („filozofski dječji vrtić”, kako je Edith Stein znala napominjati svojim znancima i prijateljima). Službovanje joj je ostavilo malo vremena za nastavak vlastitih istraživanja i objavljivanja. Njezinu suradnju i izvorne ideje, poglavito za Martina Heideggera i Karla Jaspersa, u objavljenim napisima za godišnjake filozofskoga društva, korisnici njezinih doprinosa nisu ni citirali niti znanstveno evaluirali. Edith Stein govori o duboko uvriježenim osjećajima nedostatnosti, netaleantiranosti i nesposobnosti, a te su more pojačavane takvim neuspjesima, kao i sugestijama prijatelja i kolega da njezin najjači dar nije kreativna filozofska misao, nego interpretacija i jezično formuliranje tuđih misli.

Kad je sveučilište u Kielu raspisalo natječaj za habilitaciju (tj. za predavače na Katedri za filozofiju) Edmund Husserl joj je napisao prigodnu preporuku. Nije pomogla, a Husserl se više nevoljko nego usrdno angažirao da bi je promicao. Kako je Edith Stein udovoljavala formalnim uvjetima oglasa, prije svega predikatnom disertacijom, razlog za odbijanje njezine kandidature mogle su biti dvije okolnosti: spol i židovsko podrijetlo. Godinu dana podnosila je frustraciju zbog besperspektivnosti posla kod Husserla i promašene znanstvene karijere, da bi se konačno odlučila na povratak u Breslau na mjesto profesorice njemačkoga jezika u gimnaziji. Ta je bila godina bremenita ne samo nezadovoljstvom, nego razdoblje duboke potištenosti, osjećaja nemoći i malodušnosti. I ljubavni odnos s kolegom sa studije nije uspio, dočim je drugi kolega odbijao njezine znakove simpatije. Iza fasade uspješne znanstvenice Edith Stein je sakrivala depresivnost i malaksalost, jer su se izjalovile njene profesionalne ambicije (i natječaji na čak tri sveučilišta). Edith Stein priznaje da je ona već tijekom rada na disertaciji spoznala da joj nedostaje specifični talent za kreativnu filozofkinju, i da je njezina jača strana bila interpretacija drugih izvora⁴⁸¹. No kad su joj to potvrđivali kolege (među inima Roman Ingarden, koji će biti

.....
 481 Philibert SECRETAN; *Erkenntnis und Aufstieg. Einfuehrung in die Philosophie von Edith Stein (Spoznaja i uspon. Uvod u filozofiju Edithe Stein.)* Innsbruck-Wuerzburg, 1992. str.7.

značajan filozof Katoličkog sveučilišta u Krakowu), iz njezinih pisama-zahvalnica za njihove upute jasno je vidljivo da su joj takve ocjene zadale prave šokove i rušile joj samosvijest. Naposljetku, tu je i nedosanjani san o braku, ljubav koju joj njezin kolega nije uzvratio.

Takvu drugačiju sliku Edithe Stein ignorirale su njezine dosadašnje biografkinje: složena ličnost, u kojoj ima i nedostataka i neuspjeha, nema veze sa iskonstruiranim likom milošću i talentima obdarene žene, predodređene za to da bude ugledni pregalac i uzor intelektualnim ženama ili primjer životnoga puta od ateističke filozofkinje do katoličke mističarke i mučenice. Ponajmanje su biografkinje registrirale da joj se odluka stupiti u Karmel i odreći se vanjskog ugleda i čežnje za obiteljskim životom podudarala s razdobljem kad je ona prihvatila ocjenu stručnih kolega da nije rođena za originalna filozofa i da neće doseći razinu svojih filozorskih uzora i s raskidom ljubavne veze. Ti događaji mogli bi potvrditi petparačke romane o zaređenim opaticama zbog slomljenih srdaca. Takve trivijalne priče događaju se, samo je pozadina u tom slučaju mnogo složenija. Za neuspjele profesionalne ambicije zacijelo je bio presudan spol: sifražetkinje sa svojim javnim „borbama” za jednakopravni pristup žena obrazovanju, zanimanjima, politici... tek su počele ubirati prve uspjehe svojih borbi. Editini značajni akademski učitelji mogli su joj biti primjeri u znanstvenoj disciplini, no i oni su se držali svojih pozicija i branili se protiv neželjene (ženske) konkurencije. Edith Stein tog razloga za njezino odbijanje zacijelo nije bila svjesna. Odbijenica ju je snažno pogodila i pojačavala u njoj osjećaj nesposobnosti i nedoraslosti velikim zahtjevima, što ih je ona gajila prema sebi. Naizgled uspješna studentica i mlada profesorica, sa sjajnim ocjenama za sveučilišne ispite i doktorsku radnju, bila je, prema vlastitim ispovjedima, slabašna i kolebljiva do te mjere, da ju je svatko mogao slomiti.

Antagonizam između katoličanstva i židovstva

Drugi, ne manje značajni, razlog neostvarenih akademskih ambicija moglo je biti njezino židovsko podrijetlo. Ona, iznikla iz sredine emancipiranog Židovstva, u Pruskoj, poprištu židovskog prosvjetiteljstva i racionalizma velikog Friedricha II, bila je svjesna blagodati emancipacije Židova. Bila je možda svjesna i krhkosti mirroljubivog i plodnosnog suživota sa svojom nežidovskom sredinom, kulture koju su u tom djelu stvorili i Židovi i nežidovi zajedno, prije svega protestanti i „esulanti”, izbjeglice iz katoličkih zemalja. Heinrich Heine ustvrdio je, dvije generacije prije Edithinog rođenja, da je za Židova „krštenje ulaznica u europsku kulturu”⁴⁸². Edith Stein je i duže vrijeme prije no što će se odlučiti za Katoličku crkvu razmišljala o promjeni vjere. Kao Pruskinji po teritorijalnoj pripadnosti, ali i po simpatijama za proklamirane i Prusima pripisivane vrijednosti – racionalnost, trezvenost,

.....

⁴⁸² Christian Graf von Krockow, *Was wurde aus Bruno Michalowski? (Što se dogodilo s Brunom Michalowskim?)* Uspomena na „asimilirana“ Židova i filozofa Helmuta PLESSNERA, emigranta iz Goettingena u Amsterdamu: U: Rudolf WALTER (urednik), *Das Judentum lebt – ich bin ihm begegnet. Erfahrungen von Christen. (Židovstvo živi – susretao sam se s njime. Iskustva kršćana.)* Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1985.- str. 20-27.

sistematičnost – ona je mislila postati protestantkinjom. Ta razmišljanja ipak nisu bila dovoljno jaka da bi je motivirala za presudni korak. Židovsku vjeru nije prakticirala, a u sveučilišnom je krugu, u kojem je bilo i Židova i nežidova, niti kršćanski antijudaizam niti popularizirani antisemitizam zacijelo nisu igrali nikakvu ulogu. Edith Stein nije napomenula da je naišla na znakove antisemitizma, sve do dolaska Hitlera na vlast. No, s njezinom formacijom germanistice, povjesničarke i filozofkinje nisu joj mogli biti nepoznati natrusi i antisemitizma i antijudaizma u duhovnoj baštini Njemaca. Edith Stein je u trenutku prvih represalija protiv „nearijskih“ profesora, novinara i umjetnika bila potpuno na čistom sa sobom da njoj i njezinom narodu u Hitlerovoj Njemačkoj neće biti mjesta. Ta spoznaja bila je u konačnici ključna: vidjela je pred sobom put raskrčen do „Brda Karmela“, u jedan od najstrožih redova, s klazurom, stabilitas loci i vječnom molitvom. Niti ljepote liturgije je nisu privlačile i vodile u redovnice – benediktinke, a niti nastavak pedagoškoga rada kao profesorice njemačkoga jezika i književnosti, najprije u Breslauu, a poslije prijelaza u Katoličku crkvu u privatnome liceju dominikanki u Speyeru, gdje je pored rada u školi usavršavala svoje teološko obrazovanje i primila se prijevoda na njemački jezik djela sv. Tome Akvinskog „Summa theologiae“, uz primjenu svojeg fenomenološkog pojmovnog instrumentarija.

Edithino preobraćanje na katoličanstvo dogodilo se „slučajnom lektinom“ životopisa Svete Terezije Avilske. No taj susret sa španjolskom mističarkom i reformatoricom Karmelićanskoga reda u 16. stoljeću bio je zapravo zadnja karika u dugom lancu susreta s kršćanstvom, s katolicima i protestantima među kolegama-filozofima. Jedno od ključnih poznanstava bilo je ono sa udovicom Adolfa Reichnacha, koji je ostao na Zapadnome bojištu Prvog svjetskog rata. Edith Stein je dobila poziv od udovice da sredi pismenu ostavštinu. Očekujući očaj slomljene žene, bila je impresionirana snagom i duhovnom sabranosti Anne Reichnacha koja je sa svojim suprugom, kratko prije odlaska Adolfa Reichnacha u rat, bila prešla na protestantizam. „Židovstvo je izbljedilo pred Križom“, sjećala se Edith Stein tog događaja koji joj je pomogao proniknuti u novi svijet, pronalaziti u njemu divne ljude i kolege, i put kako intelektualno poštenje pomiriti s iskrenom i dubokom vjerom.

Edith Stein se nakon odluke da primi krštenje (1923) intenzivno trudila intelektualno proniknuti u katoličku vjeru i aktivno se uključiti sa svojom formacijom, prvenstveno predavanjima (pozvana je na prve Sveučilišne tjedne u Salzburg, gdje su se u ozračju tek osnovanih Salzburških ljetnih igara okupljali, uz umjetnike i svečanu publiku, mislioci, teolozi, filozofi...). Objavljivala je pedagoška djela za vjerski odgoj, radila na osmišljavanju curriculumuma za škole i za obrazovanje odraslih – i dobiva konačno poziv za docenticu u Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju u Muensteru. Proslavila se kao katolička intelektualka, što je tada još bila rijetka pojava. Židovsko podrijetlo u to vrijeme bilo joj je bitno zbog toga što se odlučila poraditi na preobraćenju Židovstva. Ta ideja obilježavala je odnos Katoličke crkve prema Židovima, i Edith Stein se kao vatrena nova preobraćenica potpuno poistovjećivala s katoličkim stavom. U to vrijeme, kad je pored napetog intelektualnoga angažmana vodila kontemplativan život, dozrijevala je ideja da

će taj cilj iziskivati od nje – kao i od svakoga koji ima pred sobom velike ciljeve – žrtvu života. Odluka za redovnički život se razvijala također u to vrijeme, kad su se vanjski uspjesi sudarili s unutarnjim krizama, a izbor redovničke zajednice odredilo joj je uvjerenje da će samo u Karmelu pronaći način kako plodonosno žrtvovati i ulagati život za spas naroda izraelskoga.

Edith Stein se po tome dokazala vjernom učenicom Katoličke crkve, koja je u svom Tridentskom misalu za Veliki petak molila „pro perfidis Judaeis“ i za obraćenje zasljepljenog naroda izraelskoga, neka *Bog skine veo sa njihovih srdaca, ne bi li oni spoznali Isusa Krista*. Molitve za pojedine staleže i potrebite bile su hijerarhijski raspoređene: Židovi su se spominjali poslije heretika i šizmatičara, a prije pogana. Prije svake od osam molitvi đakon bi pozivao zajednicu da savine koljena („*flectamus genua*“ – „*levate*“), jedino ne prije molitve za Židove; tada je taj poziv izostao. Obrazloženje za to svećenstvo je nalazilo u Novom zavjetu, u odlomcima o muci i smrti Isusa Krista: ta, nevjerni su Židovi savijali koljena i klečali pred Isusom da bi mu se u njegovim mukama i patnjama još i rugali.

Edith Stein se u razgovorima s kolegama Židovima ponosila svojim podrijetlom, da bi u religioznom smislu priznala kako je punu istinu pronašla u novom vijeku. Nije se otarasila židovske baštine, no ona joj je bila kao haljina koju je prerasla. Majka, pobožna Židovka, kao i nećakinje – cionistkinje, to su Editino razilaženje u vjeri primile kao veoma bolno otuđivanje i, kad su počele nacističke represalije nad Židovima, kao neoprostivu izdaju i nevjeru. Edith je raskid sa svojom obitelji, poglavito s majkom (koja joj do svoje smrti nije oprostila) prihvatila kao žrtvu, kao dio žrtve svojega života, za koji je bila uvjerenjena da ga treba prinositi za obraćenje svojega naroda. Ona je prihvatila osnovni stav Katoličke crkve da su Židovi sami sazivali Božji kazneni sud nad cjelokupni židovski narod kroza sve generacije svojega postojanja. Početak nacističkih progona Židova značio joj je početak Božjeg suda. Kad je bila primorana dati ostavku u Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju u Muensteru, kad je čula za represalije koje su pogadale članove njezine uže obitelji (bojkot trgovina i deportaciju brata Arnolda s obitelji u KZ Terezino), Edith se počela pripremati na patnje. Prisilni oproštaj od nastavničke djelatnosti bio joj je ujedno znak Božji da joj je put slobodan u Karmel, na Golgotsku uzvisinu, kao „patnju za svoj narod“. Iz priča starijih sestara Karmelićanki u Koelnu i u Echtu u Nizozemskoj moglo se razabrati da je Edith Stein u trenutku svoje deportacije iz Karmela u sabirni logor Westernbork i dalje „prema Istoku“ (početkom augusta 1942.) bila svjesna da se ona deportira kao Židovka, u znak odmazde nacista za protest nizozemskog episkopata protiv progona Židova. Edith je zajedno sa sestrom Rozom, koja je nakon majčine smrti također primila krštenje i živjela u istom karmelićanskom samostanu kao Edith Stein (kao svjetovna pripadnica Trećega reda/Tercijara) „otišla za naš narod“, a ne kao katolička redovnica.

Socijaldemokratkinja, političarka u aktivistkinja sifražetkinja

U Karmelićanskom samostanu u Koelnu postoji zbirka njezine pisane ostavštine, što su je skupljale sestre karmelićanke iz rasutih papirića nakon bombardiranja njihovog samostana Ehta u Nizozemskoj. Iz tih odlomaka sestre su rekonstruirale filozofske i autobiografske spise, pa su tek nakon vjerojatne smrti svoje susestre shvatile da je ova redovnica u svijetu bila ugledna filozofkinja. Zahvaljujući tim papirima njezina prva poglavarica Sr. Renata de Spiritu Sancto je sastavila životopis koji je nadopunila sjećanjima kolega, učenika i poznanika Edithe Stein. To je i hagiografija i naivno divljenje sjajnoj i čuvenoj intelektualki kojima tada nisu obilovali ni znanost, a kamoli redovničke zajednice.⁴⁸³

Edith Stein je bila „izdanak“ židovske emancipacije kojoj je u Pruskoj udario temelj Moses Mendelssohn, a koja je iznjedrila obrazovane predstavnice židovskih salona, poput berlinske Židovke Rahele Varnhagen i Fanny Arnstein. Edith Stein svoj intelektualni razvitak duguje otvaranju židovstva sekularnoj kulturi i osviještenosti židovskih obitelji za vrijednost obrazovanja – obrazovanja i kćeri. Židovsko prosvjetiteljstvo je dobrim djelom poučak iz osjećaja da je židovska egzistencija uvijek ugrožena, jer je Židov svugdje „uljez“, „beskućnik“ i stranac, i da obrazovanje, stjecanje imovine i vlastitoga doma omogućava uspješan suživot u nežidovskome okruženju. Obitelj Stein je živjela tim životom. Nije izvjesno da je židovskim obiteljima bio potreban poticaj ženskih pokreta i težnji žena ka ravnopravnom pristupu obrazovanju, profesionalnome životu i pravnoj jednakosti s muškarcima. No, otvorenost urbanih židovskih obitelji za ta gibanja usmjerila je žensku židovsku inteligenciju u pravcu ženskih pokreta.

Edith Stein je bavljenje ženskim pitanjem smatrala „građanskom obvezom“ i istovrijednim s političkim angažmanom.⁴⁸⁴ Godine 1911. Edith Stein i njezina sestra Erna, studentica medicine, uključile su se u Prusku udrugu za glasačko pravo žena, u kojoj su se okupljale mnoge socijalistkinje. Motivi su im bile podjednako politička ravnopravnost žena kao i subjektivni cilj „stjecanje zrelosti i nezavisnosti“. Ženski pokret je udovoljavao njezinim interesima i zato jer je isticao pravo žena na profesionalnu izobrazbu, na zapošljavanje izvan kuće i na pravo na samopotvrđivanje u slobodno izabranom zanimanju. Rasprave o takvim središnjim temama socijaldemokratskog programa za socijalnu dobrobit, u prosvjetnoj i školskoj politici, te u sklopu gospodarske politike, poticale su zanimanje Edithe Stein za politiku i za obrazovanje. Njih će Edith Stein koristiti u svojem kasnijem prosvjetnom radu i obrazovanju odraslih.

.....
483 Elisabeth de MIRIBEL, *Edith Stein dall' universita al lager di Auschwitz*. Milano 1987. Izvorni naslov, *Comme l' or purifiee par le feu – Edith Stein 1891-1942*. – Elisabeth de Miribel bila je suvremenica Edithi Stein, tajnica De Gaulleja za vrijeme njegova londonskog egzila, ratna dopisnica iz Italije. Ona ne daje informacije o svojim izvorima. – Istu interpretaciju nudi Hilda GRAEF, *Edith Stein – Zeugnis des vernichteten Lebens (E. St. – svjedočenje uništena života)*. Freiburg, 1979.

484 Hanna Barbara GERL, *Edith Stein: Keine Frau ist ja nur Frau. Texte zur Frauenfrage herausgegeben und eingeleitet von Hanna Barbara Gerl. (Edith Stein: Nijedna žena nije samo žena. Tekstovi vezani uz žensko pitanje, izdani s uvodima Hanne Gerl.)* Naklada: *Frauenforum Herder*, Freiburg im Breisgau 1989.

Ali tu je bio i osobni motiv zbog kojeg se Edith Stein u studentske dane zanimala za žensku problematiku. Njezina starija sestra Erna je kao mlada liječnica u Breslauškoj bolnici nakon početka Prvoga svjetskog rata, kad su se liječnici regrutirali za fronte, morala preuzeti Ginekološku bolnicu i Odjel za porodništvo, u što je spadala i ambulanta liječnička djelatnost. Edith Stein ju je smijela pratiti i pomagati joj, tako da je stekla i solidno znanje na tom području ženskih pitanja. Uz to se, zbog žarke želje za brakom sa svojim kolegom Hansom Lippsom, zanimala za pitanje usklađivanja bračnih i obiteljskih obaveza s profesionalnim radom žena. Edith Stein je uvijek bila duboko uvjerena da profesionalna izobrazba žena za rad izvan kuće pozitivno utječe na sveukupni razvoj žena, i da je zato profesionalni rad za ženu isto toliko značajan kao za muškarca. Zato se svaka žena treba školovati i iskusiti svijet rada. Obrazovanje djevojaka Edith Stein je isticala kao imperativ suvremenog odgoja. Škola koja ozbiljno kani mladi naraštaj pripremati na život, mora djevojkama pružati iste šanse i iste nastavne programe kao dječacima. Škola se ne smije zadovoljavati samo prenošenjem enciklopedijskog znanja (kao što je to bilo tijekom XIX stoljeća), već mora kroz gradivo oblikovati ličnosti i pružati im pomoć u dozrijevanju i usavršavanju individualne osobe.

Pitanje da li je profesionalna karijera poželjna za žene ili će žene trpjeti zbog toga što bi se morale povinuti uvjetima koje diktiraju muškarci, dobija važnost tek u kasnijoj fazi Edithinog vlastitog razvitka, kad je ona sama stekla iskustvo da spol do određene mjere ograničava mogućnosti i sputava slobodu.

Socijaldemokratski Ženski pokret ravnopravnost spolova vidio je u jednakosti šansi za muškarce i žene na obrazovanom, političkom i ekonomskom planu. Jednaki pristup svim mogućnostima značio je, dakako, da biološki spol ne smije utjecati na stvarno korištenje jednakih mogućnosti i na razvitak ličnosti. Edith Stein, koja je kao studentica i doktorantica dvadesetih godina prošloga stoljeća bila živi dokaz premisa ženske emancipacije, s iskustvima pedagoškog i andragoškoga rada, ali i poučena praksom i znanjem koje je dugovala svojoj sestri-ginekologinji - Edith Stein se okrenula promišljanju različitosti spolova. Uočavajući određene sklonosti koje idu na štetu samoj ženi (emocionalnost, pomanjkanje racionalnosti, manje izražena apstrakcija, usmjerenost na konkretne sadržaje i osobe) Edith Stein je bila uvjerena da se ti nedostaci daju ispraviti i kompenzirati odgovarajućim odgojem i nastavnim programima. Za ondašnji školski sustav ona je zahtijevala da se u djevojačkim školama pomera fond sati za formalne i prirodoslovne predmete, poput matematike, prikazne geometrije i egzaktnih prirodnih znanosti, te da se u nastavi maternjeg jezika i stranih jezika mnogo više pažnje posveti gramatici, dakle vježbanju strukturalnim sistematskim razmišljanjem. Formalnim obrazovanjem razvija se sposobnost apstrakcije, a discipliniraju prohtjevi i hirovitost. Zato nastava u formalnim i temeljnim predmetima služi ne samo intelektualnoj formaciji, nego pomaže izgradnji potpunih ličnosti: „*Ni jedna žena nije samo žena*” (tj. biološkog ženskog spola), nego svaka ima svoju individualnost (tj. ona je i osoba). Načelno, žena može postati i raditi sve ono što može biti ili raditi muškarac.⁴⁸⁵

.....
485 Gerl, op.cit. str. 72-83.

Još u svojim studentskim danima Edith Stein je razmišljala i o „višestrukom opterećenju zaposlene žene“. Žene su bile zaposlene i do tada, ali u niskoplaćenju industrijskoj proizvodnji i kao izrabljivane slugu u gospodskim i građanskim domaćinstvima, te u poljoprivredi. No Ženskom pokretu je stalo do toga da se žene mogu natjecati s muškarcima najprije po obrazovanju, zatim po profesionalnoj izobrazbi i osposobljenosti za zahtjevnija zanimanja. Sve to nije bilo samo odraz intelektualne ravnopravnosti muškarca i žene. Zapošljavanje žena u „muškim“ zanimanjima diktirala je ekonomska nužnost. Poraz Njemačkog carstva u Prvome svjetskom ratu slomio je mnoge egzistence, naročito među plemstvom i u imućnim građanskim obiteljima. Mnoge žene nisu uspjele udati se, što zbog pomanjkanja muškaraca, što zbog nemogućnosti osigurati si odgovarajući miraz. Gospodarski veoma stiješnjeni srednji sloj morao se okrenuti zarađivanju kruha. Tradicija da brak ženama zajamči doživotno zbrinjavanje, doživjela je slom. Ženski je pokret žene ohrabrio da se prilagode tim uvjetima i da nastoje prevladati fizičke razlike koje bi ih mogle sputavati da u svemu budu jednake muškarcima. Edith Stein je kao studentica postala svjedokinjom tih društvenih previranja i ostala je duboko zadovjena tim prvim ciljevima Ženskog pokreta. Kasnije – kad je već imala bolji uvid u stvarnost zaposlenih žena s obiteljima – njezine su sestre, liječnice i učiteljice, bile neposredne svjedokinje – Edith Stein je preispitivala te premise. Mora li se žena baš u svemu izjednačavati s muškarcem, je - li to uopće poželjno? Što su fizičke posljedice zaposlenosti i višestrukog opterećenosti žene? Fizičke aspekte ženske naravi Edith Stein je poznavala iz svojeg praktičnog rada u ambulanti, privatnoj ordinaciji i kućnih posjeta sa svojom sestrom Ernom, ginekologinjom, te je svojim učenicama u gimnazijama pružala i taj dio odgoja. Preuzela je na sebe odgovornost za predmet koji je – prema njezinom uvjerenju – u nastavnim planovima nedostajao, iako je bio nasušno potreban: seksualni odgoj. Time se ona još više zbližila sa svojim učenicama, postala im prava prijateljica.⁴⁸⁶ No za problem prezaposlenosti suvremene žene i štetnih strana ženine emancipacije, ni Edith Stein nije pokušavala naći izlaz. Suradnja muškarca i žene i u kućanstvu ili oko djece tada nije bilo tema. U svojim predavanjima tijekom rada na Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju početkom tridesetih godina, Edith Stein u punoj žari novoobraćenice, preporučila bi ženama da unatoč svim svojim obvezama pronađu svoj mirni trenutak sabranosti u molitvi i meditaciji. Kao neudata žena ona se ustručavala davati praktične savjete kako izaći s dnevnim obvezama, a kao disciplinirana znanstvenica progovorila bi samo o onim iskustvima koja ona sama može dijeliti sa ženama koje žive u drugim uvjetima. No, zato je u javnim nastupima i publikacijama zahtijevala od politike da izgradi takav socijalni sustav koji omogućava ženama ostati uz djecu dok je njima potrebna fizička blizina majke, a da poslije, kad djeca krenu u školu, žena dobije priliku ponovno uključiti se u profesionalni rad.

.....

486 Elisabeth de Meribel u prilogu svojoj biografiji Edithe Stein navodi svjedočenja nekih učenica, napomenuvši da je prema saznanju sestara iz Koelna prepiska Edithe Stein sa bivšim učenicama i poznicama velikim djelom uništena, jer su primatelji tih pisama morali sakrivati pred Gestapoom svaki trag kontakta sa Židovima.

Iz svojeg vlastitog iskustva neuzvrćene ljubavi prema muškarcu, Edith Stein se često obraćala neudatim ženama, ali i udovicama, pa čak i samohranim majkama – pokazala im da poznaje njihove neispunjene želje za brakom i obitelji, ali i njihove potrebe za ispunjenim životima. Željela im je poručiti da i one mogu naći zadovoljstvo i spriječiti da ih nadvladaju gorčina i rezignacija, te učiti ih prihvatiti sudbinu koju si one nisu same izabrale. Edith Stein ih je upućivala na to da je neostvareni san o obitelji i braku znak drugačijeg poslanstva, šansa „ostvariti doista jedinstvenu osobnost i individualnost”⁴⁸⁷ Neudata žena ima svoje poslanstvo i izvan samostanskih zidina, naglašava Edith Stein. Takva žena svoju sudbinu može smatrati migom Neba da se posebno intenzivno posveti profesionalnome radu; neudatoj je ženi zaposlenje posebno važno jer joj pruža zadovoljavajuću zamjenu za obitelj, ako u tom radu uspijeva udovoljiti svojoj individualnosti i svojim sklonostima.

Među zanimanjima kojima se neudata žena s posebnim žarom treba baviti, Edith Stein je u prvi plan stavila politiku. Žena je u politici važna, sa svojom ženskom naravljju ona će ublažiti rigidnost muškaraca na planu zakonodavstva i provedbe zakona, a zahvaljujući svojem poznavanju konkretne stvarnosti ona će uočavati potrebe gdje muškarce sputava njihov više teoretski usmjeren um. Napose važna zanimanja za ženu su, naravno, prosvjeta i medicina, te socijalna zaštita. Činjenica da čovjek postoji kao muškarac i žena ima svoj smisao, upozorava ona: „Muškarcu je zadano vladanje Svijetom, a ženi čuvanje i očuvanje Zemlje i ljudi, rađanje, odgoj i briga za velike i malene.”⁴⁸⁸

Ženski je pokret obilježio filozofiju Edithe Stein u ne maloj mjeri. Spisi o tematici sačinjavaju velik dio njezine ostavštine, kao što ima i niz predavanja o pitanjima vezanim uz Ženski pokret. Prijelaz u Katoličku crkvu polučio je znakovitu promjenu i u pristupu ženskom pitanju. Socijaldemokratska sifražetkinja, koja je i sama profitirala od prava žena na pristup obrazovanju i profesionalnom radu, približavala se katoličkoj antropologiji spolova koja je tada još bila nesustavan zbroj citata crkvenih učitelja i temelja katoličkoga socijalnog nauka, enciklike „Rerum novarum“ pape Leona XIII. U socijalnome nauku Katoličke crkve radničko pitanje se pretežito odnosilo na radnike – muškarce. Papa Leon XIII. polazio je od podjele radova između spolova i od dualizma između područja rada i privatnosti u kojoj je djelovala žena. „Žena” je u tadašnjoj (kao i u suvremenoj) katoličkoj antropologiji (bila) ontološki određen kvalitet koji su gradili pretežito muškarci, ali i žene. Obuhvaća (la je) snop osobina koje sačinjavaju nepromjenjiv bitak – entitet, iako je riječ o „ženskoj naravi”. Edith Stein je kao filozofkinja radila na antropologiji muškoga i ženskog bića. Pri tome Edith Stein je pošla od tjelesnosti da bi protumačila skolastički poučak „anima forma corporis”. Sastavna osobina žene je majčinstvo: žensko je tijelo predodređeno za biološko majčinstvo; prema tome, ta se predodređenost mora odraziti na ženin psihogram. Psihička se narav žena odlikuje osjećajem za maleno, slabije, ali i kao potreba biti podrška i pomoć. Žensko je oduševljenje za plemenito i lijepo – intelektualno se ženska narav odlikuje svojiim usmjerenjem na sve konkretno, živo i osob-

.....
487 *ibid.* str. 87 i slijed.

488 Gerl, str. 42 i 87.

no. Žene ne shvaćaju samo intelektom, nego cjelovito, duhom, umom, osjećajem i srcem. One su više od muškaraca osposobljene za to da žive iz vjere koja obuhvaća i prožima sav život i ne ostaje samo u glavama.

Takve teze o ženskoj naravi ostaju u okvirima onoga što je tradicionalni crkveni nauk o spolovima, zasnovanim na Predaji crkvenih učitelja. Edith Stein ih je samo pretvorila u ontologiju: očito nije uočila da u svom nabranju psiholoških „karakteristika žena” miješa „prirodu” s poviješću i sociologijom. „Karakteristike ženske naravi” u stvari su zrcale konkretni ženski život njezinog okruženja, ostaju u okvirima konvencionalnog gledanja na žene i muškarce i popularizirane teorije o spolovima. Edith Stein, koja je stekla glas filozofkinje „vječnog ženskog” i pjesnikinja Gertrud von Le Fort (također kršćanska preobraćenica) sa svojim esejom o „*Vječnoj ženi*” udarile su prepoznatljiv pečat crkvenom naučavanju o Ženi i utemeljile „Teologiju Žene”. Iz nje će crpsti nadahnuće za svoje meditacije o „Posebnom poslanju i dostojanstvu Žene” („*Mulieris dignitatem*”, objavljene 1988. godine) papa Ivan Pavao II. Teze Edith Stein o ženskom pitanju pokazuju dva suprotstavljena i načelno nespojiva pristupa: oprečno suprotstavljene teze pedagoginje o obrazovanju žena i „filozofkinje bitka” se međusobno isključuju, jer obrazovanje počiva na ideji o mogućnosti oblikovanja i mijenjanja „ženske naravi”, dočim njezino insistiranje na „vječnom bitku” isključuje mogućnost promjena i razvitka. Edith Stein nije uočila tu nelogičnost.

Druga mana Editine metode je ignoriranje činjenice da je različitost spolova egzistencijalno bitna, jer utječe na socijalni status, a neizravno i na gospodarske, kulturne i ine statuse. Filozofi i filozofkinje drugog vala Ženskog pokreta, neofeminizam osamdesetih godina XX. stoljeća, problematiziraju upravo tu empirijski dokazivu okolnost. No, zacijelo se može ustvrditi da je Edith Stein svojim pokušajima da definira narav žene, a naročito njezina oštra zapažanja o nedostatku tradicionalnih ženskih vrlina, prokrčila put k spoznanju da je „Čovjek dvoje”.

Edith Stein je upozoravala da njezina antropologija žene nije idealiziranje „ženskog bitka” ili „ženske naravi”, i da ona nema namjere ženu tretirati kao skupocjenu, lomljivu lutku koju treba poštediti svakog dodira sa stvarnošću, kako se ne bi okalila ta nježnost. Štoviše, Edith je naslućivala opasnost da idealizirana ženska nježnost ženu svodi na njezinu biološku funkciju, a pod prividom brige i pažnje sputava je u njezinu razvitku. Godine 1933. ona je apostrofirala nacionalsocijalizam – „sadašnja najjača politička snaga sa svojim darvinističkim nasljedem” – da iz hinjenog poštovanja prema ženama izrabljuje ih kao spolna bića. Podjednako protiv pravog poštovanja žena je kapitalistički poredak, koji ženu komercijalizira, kao i ideologija koja žene upregne u klasnu borbu.

Edith Stein je svoju antropologiju žene nadogradila teološki: ženskoj je naravi pripisala plodnost kojoj odgovara sposobnost pružati potporu i ljubav.

Edith Stein je položila teoretske temelje za feminističku teologiju koja će izniknuti na zasadama neofeminizma šezdesetih godina protekloga stoljeća. Teologinje su se osvijestile za to da antropomorfnu govor o Bogu, koji se obraća Bogumuškarcu, zrcali samo jedan aspekt čovječnosti – muški. A gdje je ženski? Žene koje su u razvitku svoje ličnosti tražile uzore, identifikacijske modele, a koje su

smatrale da Bog kojemu one mogu povjerovati mora im pružati i uzor punine ženske osobe, otkrit će u pneumatologiji o dogmatici Svetoga duha taj traženi ideal: navlastito zbog toga što Sveti duh (Επὶ κλητ) u aramejskom jeziku kao „ruah” ima ženski (gramatički) rod. Nizozemska teologinja Catharina Halkes⁴⁸⁹ smatrala je da je Sveti duh kao snaga i inspirativnost koja sve oploduje oličenje ženskih karizmi: Edith Stein sa svetim Tomom Akvinskim Svetoga duha nazivlja epitetima poetske antifone sv. Tome Akvinskog, „*Veni Creator Spiritus...*” („*Dodi Duše presvetli...*”), bog tih darova – sedam darova Svetoga duha – on(a) je, vjeruje Edit Stein, u pravome smislu majčinsko-žensko lice Božje. Ti darovi koji Čovjeku pomažu do zrele čovječnosti, ženama potvrđuju da su one, kako pripovjeda Knjiga postanka u odlomcima o stvaranju Čovjeka kao muško i žensko, o rebu Adamovu iz kojeg je stvorena Eva, potvrda za to da je žena stvorena kao družica muškarcu. No, ne može se reći da je Edith Stein izravno utjecala na feminističke teologinje prve generacije; barem je nisu citirale. Neizvjesno je jesu li mogle poznavati Editine teološke spise, rasute po novinskim člancima i časopisima iz međuratne Njemačke, a njezina pisana ostavština pojavljivala se u javnosti tek osamdesetih godina. Edith Stein nije bila teologinja, ali je nakon prijelaza u Katoličku crkvu prionula samoobrazovanju katoličkom teologijom. Kao (bivša) sifražetkinja, ona je dokučila da će se „žensko pitanje” kadtađ postavljati i u Katoličkoj crkvi i da će se problematizirati službeni stav „*Mulier taceat in Ecclesia*” (što ju je apostol Pavao poručio Korinćanima, a što je postalo idejom vodiljom za Katoličku crkvu). Biblijske odlomke iz Knjige postanka o stvaranju Čovjeka i rađanju žene iz Adamova rebra, Edith Stein je, zahvaljujući filozofskoj, filološkoj i historijskoj metodologiji, znala prepoznati kao odraze vremenitog diskurza daleke prošlosti i zato kao poviješću uvjetovane. Edith Stein je do te spoznaje došla čak i bez značajnog metodološkoga pomagala, koji će također tek generacijama poslije nje Crkva prihvatiti kao legitimni znanstveni pristup teologiji: riječ je o historijsko-kritičkoj metodologiji u biblijskim znanostima (u vrijeme kad je Edith Stein pronicala u katoličku teologiju, historijsko-kritička metoda se još našla među zabludama modernizma, što su ih osudili u „*Syllabus errorum*” pape Pijo IX i Pijo X.⁴⁹⁰). Može se reći da je Edith Stein predmijenjala promjene teoloških paradigmi i slobodno, odvažno iskoračila na put kojim su teolozi „službeno” smjeli krenuti tek mnogo godina kasnije. Danas nam se čini da je samo po sebi razumljivo kako između Božje objave i ljudskog govora, kojima se ona prenosi, nužno mora postojati kvalitetna razlika i deficit.

S druge strane, Edith Stein i sama nije dosljedno ustrajavala u tome. Upravo ondje gdje određuje žensku narav u odnosu na mušku, ona je podlijegala konvencijama svoga vremena – bez obzira što se kao pobornica ženskih prava politički borila protiv „podređenosti žene”. Žena je podređena muškarcu: svojom filozofsko-psihološki definiranom naravljju i Evinim grijehom, tvrdi Edith Stein, obrazloživši tu tezu biblijskim odlomkom, da bi zatim upozorila: takvo je stanje posljedica
.....

489 Catharina HALKES; *Gott hat nicht nur starke Soehne. (Bog ima ne samo jake sinove)*. Guetersloher Verlagsanstalt Guetersloh, 1986..

490 Historijsko-kritičku metodu odbacio je i papa Lav XIII. u svojoj enciklici „*Providentissimus*“ (1873).

grijeha! Podređenost nije „normalna”, niti zadana Božjim planom. Ona je posljedica istočnoga grijeha. Otkupljenjem je ukinut taj grijeh i uspostavljen prvbobitni red. Žena može biti ravnopravna zahvaljujući otkupljenju, makar socijalno ostaje okovana društvenim normama koje joj nalažu manju vrijednost. Tek usponom prema svetosti muškarac i žena postižu jednakost; u transcendenciji se izravnavaju sve krivine i otklanjanju sva ograničenja, pa i ona koja nameće spol.⁴⁹¹ Edith Stein progovorila je kao preobraćenica koja je daleko za sobom ostavila filozofiju i naravno spoznanje, a da nije dokučila razinu kritičkog teologa koji iz svojeg egzegetskoga znanja zna izvući dosljedni poučak: i u Svetim pismima Objava je izrečena govorom koji pripada sferi vremenitosti, te se može i treba nadilaziti. Edith Stein je to interpretativno načelo poznavala iz filozofije. U teologiji joj nije bio dostupan. Ne može se ustanoviti je li ona znala za to da se historijski-kritički radilo, unatoč papinskim zabranama, ili je kao filozof na pragu teologije jednostavno nailazila na svoje granice. O tome ona sama naravno neće više moći svjedočiti.

Takvih proturječja između njezinih teoloških i filozofskih stavova ima i u njezinim razmišljanjima o svećeničkoj službi i zaređenju žena za svećenike. Premda ona priznaje da dogmatski argumenti za isključenje žena iz svećenstva nisu utemeljeni, ona argumentira Kristovom muškom naravljom da bi opravdavala kanonsko-pravnu zabranu ređenja žena. Iz tih tvrdnji progovara gorljiva novokrštenica koja se u potpunosti poistovjećivala sa službenim crkvenim stavovima – poistovjećivala do te mjere da se ne može a da se ne zapita: pa gdje je tu ostala kritička filozofija? Tako će ona tvrditi da je Crkvi žena sa svojim specifičnim darovima nasušno potrebno, i da je taj toliko potrebnim specifičnim dar žene onaj koji je ona filozofski opisala kao „duhovno majčinstvo” (i to je pojam koji je tada već bio uvriježen u crkvenom diskurzu). Ovo poslanstvo, kojim i žena postiže sličnost s Kristom, ukida svu neravnopravnost i uzdiže nju do jednakosti u duhu, zaključuje Edith. Po tome je ona nadilazila akademsku teologiju svojega vremena, koja razlikama među spolovima nije pridodala teološko značenje (iako je sv. Augustin poučavao da žena svoju grešnost može sprati radanjem, stariji crkveni očevi su polazili od pretpostavke da se žena spasi time što nadilazi, ignorira i (ili) potiskuje svoju seksualnost). Zanimljivo je da je Edith Stein govorila o mogućnosti da se i žena može „poistovjećivati” s Kristom, i da Isusov primjer i život ima značaj uzora i za žene: naslućivala je da je manje važno što je Bog postao muškarcem, nego da je postao Čovjekom. Isusova muževnost biti će argument za isključenje žena tek u dokumentu „*Inter isignores*” (1976.) i feminističke teologije od tada bezuspješno upozoravaju da je riječ o sužavanju i neprimjerenom biologizmu. Papa Ivan Pavao II je pravio jasnu distinkciju: identifikacijski modeli to su (enciklika) „*Kristus Redemptor*” za muškarce, a za „posebno poslanje i dostojanstvo Žene (v. Apostolsku meditaciju „*Mulieris dignitatem*”, 1988.), to je Blažena Djevica Marija. U odnosu na težinu što je marijanska duhovnost uživala pod pontifikatom pape Pije XII. (izabran papom 1938.) upadljivo je što je marijanska pobožnost, to bitno odličje katolicizma, kod Edith Stein „podpredstavljana”; njezina vjera i intelektualni pristup njoj sasvim usredotočen na središnjicu vjere, na kristologiju.

.....
 491 Op.cit. Gerl, str. 102 i 112.

Edith Stein je, očito, naslućivala i predmijenjala nove podsticaje u Katoličkoj crkvi i u teološkoj misli. No podsticaji su uglavnom ostali „natuknice”. Izgleda da ni ona sama nije bila svjesna da su neke njezine misli nove i nekonvencionalne. Na razini svjesnog teologiziranja, Edith Stein je ostala vjerna tradicionalnom i službenom učenju. Upravo zbog toga što je kao „čuvena katolička filozofkinja” ostala u okvirima crkvenog naučavanja, podržavala ga svojim tezama i svojim ugledom, stekla je čast oltara kao proročica i učiteljica Crkve (kanonizirana 1988., proglašena sveticom 2000. i Učiteljicom Europe, zajedno s Velikom Terezijom Avilskom, svojom zaštitnicom i „majkom” karmelićanki). Papa Ivan Pavao II. u svojoj meditaciji *O posebnom dostojanstvu i poslanstvu Žene 'Mulieris dignitatem'* crpio je iz Editinih misli, dokazavši time da je ona bila teološki plodonosna.

Dok je Edith Stein živjela i djelovala kao katolička intelektualka, bila je cijenjena kao predavačica i čak kao odgajateljica redovničkog naraštaja. No, kad se ona godine 1933. odvažila na pokušaj direktno utjecati na papu i Svetu Stolicu da obustavi nacističke represalije nad Židovima, ona očito nije „zavrijedila” da se Rimski kurija bavi njezinom intervencijom. Naime, Edith Stein je, saznajući za pripreme konkordata između Vlade Njemačkoga Reicha i Svete Stolice kad je istovremeno primala informacije o šikaniranju, obespravljivanju, obezvlašćivanju i fizičkom nasilju protiv Židova (od bojkota židovskih trgovina bila je pogođena njezina obitelj), i nakon što je ona bila prisiljena dati ostavku u Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju zbog Nirnberških zakona, napisala je pismo papi Piju XI s molbom da okružnicom osudi progono Židova.

„Sveti Oče! Kao dijete židovskoga naroda, koje božjom milošću već je jedanaest godina dijete Katoličke crkve, usuđujem se Ocu kršćanstva iznijeti što tišti milijune Nijemaca.”⁴⁹² Tjednima smo svjedoci stvari, koje se rugaju pravdnosti i čovječnosti, da o ljubavi prema najbližnjemu i ne govorim... Da su se dogodili izgredi, priznala je čak i vlada. U kojem opsegu, to ne možemo ni znati, zato što je javno mnjenje potiskivano... ljudima oduzimaju ekonomsku egzistenciju, građansku čast i domovinu... tjeraju mnoge u očaj. U prošleme sam tjednu i sama saznala za pet samoubojstava uslijed tih napada... Odgovornost spada ...na one koji su ih doveli u tu situaciju. Ali odgovornost spada i na one, koji na to šute.”⁴⁹³

Pismo je dospjelo do pape (prenio ga je u Rim Edithin duhovnik, nadopat Benediktinskog samostana Beuron). Državni tajnik Eugenio Pacelli, kasniji papa Pijo XII., poslao joj je „odgovor”, biljet i papinski blagoslov za nju i njezinu obitelj. Toliko i ništa više. Edith Stein nije krila svoje razočaranje, pa čak i ogorčenost, koje će se kasnije često sjećati: Papa je nije uslišao, jer – što mu znači glas jedne žene? Opetovano se zapitala: jesu li u Rimskoj kuriji uopće bili svjesni kakve su zastrašujuće udarce Židovi u njemačkom Reichu tada već trpjeli i je li netko razmišljao o njezinim

.....
⁴⁹² Daniel DEKGER, *Schwarze Flecken. Ein Brief Edith Steins an Papst Pius XI. ueber die Judenverfolgung in Deutschland (Crne mrlje. Pismo Edithe Stein papi Piju XI. o progonu Židova u Njemačkoj)*. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 20.2.2003., br. 43, str. 7. (U originalu na njemačkome jeziku – prijevod A.M. Gruenfelder).

⁴⁹³ D. DECKER; *Schwarze Flecken...*loc.cit.

predviđanjima da „ruka Gospodnja opet teško leži na mome narodu“. Prva njezina biografkinja (Sr. Tereza Renata de Spiritu Sancto), protumačila je papinu reakciju time da je „Bog jasno dao do znanja da ona nije sveta Katharina Sienska i da joj nije namijenio ulogu posrednice ili diplomatkinje“. I to je bilo jedno od mnogobrojnih razočaranja, koja je Edith Stein doživljavala od onih koje je cijenila i na područjima na kojima je ona željela progovoriti jer je bila uvjerena da ima što reći.

Od fenomenologije do skolastičkih temelja teologije

Filozofski razvitak Edite Stein obilježio je studij fenomenologije kod Edmunda Husserla, čija je fenomenologija spoznajna filozofija, zasnovana na Kantovoj spoznajni objektivnih stvari. Husserl je krenuo u filozofiju kao matematičar, dok je Editi Stein bio cilj fenomenološki shvatiti i proniknuti tajnu čovjekove osobe, odnosa tijela, uma i duše. Slijedeći Husserla, Edith Stein se okrenula spoznajnoj filozofiji Tome Akvinskog. Plod studije skolastičke filozofije je prijevod Tomine *Summa theologiae*, s pojmovnim aparatom fenomenologa. Prijevod je naišao na dobar prijem u znanstvenom svijetu, kao ključ razumijevanju srednjovjekovnog filozofa i podsticaj za međusobno prožimanje suvremene i skolastičke spoznajne filozofije. Na tom je djelu radila, dok je (zahvaljujući pomoći katoličkih ustanova) svoje nastavničko mjesto u liceju dominikanki u Speyeru zamjenila katedrom na Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju u Speyeru.

Od filozofije osobe do mistike križa

Dolaskom nacista na vlast u Njemačkoj (31.1.1933.) Edith Stein je bila primorana obustaviti svoja predavanja već u ljetnom semestru 1933. Iako je živjela vrlo skrovito i povučeno, očuvala si je svoj istančan osjećaj za političke težnje, tako da joj je odmah bilo jasno kako će joj daljnji rad u Njemačkome institutu za znanstvenu pedagogiju zbog židovskoga podrijetla biti onemogućavan. Isto tako joj je bilo nedvojbeno da joj je otvoren put u Karmel, koji joj je bio cilj od onog dana kad je donijela odluku o prijelazu u Katoličku crkvu. Put u Karmel značio je za nju iskorak iz prirodne spoznaje u pravcu „mudrosti križa“. Svoje djelo *Znanost križa (Kreuzeswissenschaft)*⁴⁹⁴, izučavanje mističnih spisa Velike Terezije Avilske i sv. Ivana od Križa, Edith Stein je smatrala „Summom“ svojega vlastitoga života – između slavne i uspješne „javne osobe“, omiljene od učenica, roditelja i kolega učiteljskoga zbora, na glasu kao „blagoslovljena pedagogica“, kao velikodušna prijateljica i zauzeta, brižna kolegica – i osobe sa sumnjama u samu sebe, nedovoljno prihvaćene među sestrama karmelićankama, izložene ruglu zbog praktične nespretnosti, svjesne da joj osim neshvaćanja sredine predstoji možda još teži križ. Neostvarena sveučilišna karijera ostala joj je kao trn u mesu, tim više što su njezini muški kolege put do profesorske katedre prevladali bez pol muke. I mjesto docentice na Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju, ustanovi njemačke katoličke crkve, bilo je tek lijep privid i nedovoljna zamjena za sveučilište, jer insti-

.....
⁴⁹⁴ *Znanost križa. Studija o Ivanu od Križa*“. Izdanje *Kršćanski klasici*. Kršćanska sadašnjost i Hrvatski karmelićani i karmelićanke. Zagreb, 1983.

tut nije uživao niti pravi znanstveni ugled niti imao primjeren profil. Naposljetku, ionako skromnu karijeru u tom institutu presjekli su joj 1933. godine nacionalso-cijalisti. U karmelićanskome samostanu u Koelnu i u Echtu Edith Stein je radila na svojem „sučeljavanju” fenomenološkoga pristupa spoznaji sa skolastičkom teorijom, na djelu *O konačnom i vječnom bitku* (*Endliches und ewiges Sein*). Polazeći od pretpostavke da se bitak konkretizira u ljudskoj osobi, istraživanje je u cjelosti konkretizirano na sve razine bitka u ljudskoj osobi. Njezin filozofski razvitak u pravcu osobe očitovao se već na radu na njenoj doktorskoj tezi o spoznavanju intuicijom (*Einfuehlung*) i značenju toga pojma u Husserlovoj fenomenologiji. Cilj joj je bio definirati taj pojam kod Husserla, koji ga nije pobliže pojasnio. Tijekom tih istraživanja Edith Stein se udaljavala od Husserlove škole, da bi se priklanjala Heideggerovoj misli o *Bitku i vrijeme* (*Sein und Zeit*) i Karlu Jasperu. Pred očima joj je bio cjelovit analitički prikaz svih razina čovjekova bića u rasponu od animalne do najviše, duhovne razine. Podjela poglavlja u njemu pokazuje tu ambiciju autorice: obuhvatiti cijeli ljudski kozmos, proniknuti u nj i spoznati čovjekov bitak.

Philibert Secretan u svojoj analizi filozofskoga djela Edithe Stein ocjenio je da autorica nije do kraja uspjela u svojoj nakani: visoko je nadilazila skolastičku filozofiju, a da Husserlovu ili Heideggeru razinu apstrakcije nije dosegla⁴⁹⁵. Djelo je imalo sudbinu nalik onoj njegove autorice: Edith Stein je završila godine 1938, vreme kada se u cijelome Njemačkome Reichu nije mogao naći jedan jedini nakladnik koji bi ušao u rizik izdati djelo raso nepodobna autora. Izdavač u njezinu rodnome gradu Breslauu prihvatio je rukopis i obećao joj poslati primjerak za lektoriranje. No do toga više nije došlo jer je Edith Stein u noći na Novu godinu 1939. pobjegla preko nizozemske granice u karmelitski samostan Echt.

Edith Stein – mučenica, svetica, učiteljica crkve

Edith Stein je kao redovnica dobila ime one svete kojoj je pripisala svoje preobraćenje na katoličanstvo, Velike Tereze Avilske. Kad je Gestapo 1938. godine saznao za njezin boravak u Karmelu u Koelnu, Edith Stein je sama zamolila da je sklone radi sigurnosti drugih sestara. Krajem 1938. prešla je u samostan u nizozemskome Echtu. Nakon okupacije Nizozemske, redovnički poglavari nastojali su je poslati u karmelićanski samostan Le Paquier u Švicarskoj; no propisane formalnosti za primanje u Karmel toliko su se odugovlačile da su ih događaji pretekli. Pastirsko pismo nizozemskih biskupa s osudom progona Židova, represalije nacističkog guvernera Nizozemske Dr. Arthura Seissa-Inquarta, hapšenje diljem zemlje, i pokrštenih Židova te Židova svećenika, redovnika i redovnica, njihova deportacija u sabirni logor Westernbork i odatle odvoženje prema Istoku. Križ joj je pokazao put i ona sama je progon Židova smatrala svojim križem. Deportacija joj je bila tek jedna od postaja Križnoga puta. Ona je računala da će je istjerati iz Karmela, da joj je samostan samo mjesto pripreme na žrtve. Iz njezine prepiske⁴⁹⁶ se

495 Ph. Secretan, op.cit. str. 7

496 Njezinu prepisku su redovnički poglavari djelomično sakupili nakon jednog od bombardiranja u kojima je stradao samostan u Echtu. Karmelićanski red potpisao je publikaciju sabranog pisanog materijala iz ostavštine. Zahvaljujem Karmelićanskom samostanu Remete u

može zaključiti da je znala za logore za Židove (imala je saznanje da joj je brat Arno sa svojom obitelji deportiran u logor Terezino), jer se ona i fizički pripremala na logorski život kakav je zamišljala (nije znala sve!). Računala je da će biti osuđena na prisilni rad i da će u logoru raditi i moliti. No, prema svjedočanstvima preživjelih logoraša, ona i njezina sestra su bile u transportu iz kojega su žene i djeca odmah poslani u plinske komore.

Edith Stein je danas svetica, podignuta na čast oltara 11.5.1998. Papa Ivan Pavao II., njezin veliki štovatelj, koji se za svoje meditacije o Čovjeku nadahnjivao njezinim mislima, proglasio ju je „Istaknutom kćeri izraelskoga naroda“, „Učiteljicom Crkve“ i „Zaštitnicom Europe“ zbog njezina „izvanrednog intelektualnog i duhovnog doprinosa europskoj kršćansko-intelektualnoj baštini.“⁴⁹⁷

U obrazloženju za visoku crkvenu čast proglašenja „Učiteljicom Crkve“ Rim-ska kurija svrstava Edith Stein, redovničkim imenom Sr. Terezu Benedictu a Cruce, u najznačajnije žene XX. stoljeća, zajedno sa Simone de Beauvoir i Simone Weil. Takvo obrazloženje znamenito ne samo zbog Edithe Stein, nego još više zbog toga što je - neočekivano – Rim-ska kurija u „najznačajnije žene XX. stoljeća“ ubrojila i Simone de Beauvoir čiju je knjigu *Drugi spol* (1949.) ta ista kurija stavila na indeks crkveno zabranjenih knjiga. Neobjašnjiva je ta kurijalna odluka i zato što Rim ženske pokrete nikad nije prihvatio bez velikih rezervi i zabrinutosti: niti sif-ražetkinjama, niti prvim emancipacijskim pokretima pape XIX. i XX. stoljeća, sve do pape Ivana XXIII. nisu pridodali teološki značaj, ili im pružili podršku. Simone de Beauvoir, preteča egzistencijalne filozofije i na njoj utemeljenog feminizma, nije mogla računati na simpatiju Katoličke crkve. Njezina sjajna analiza ženskog psihograma ujedno je i oštra kritika tradicionalnog ženskog odgoja, a time i kr-šćanskog lika žene. Njemu je De Beauvoirova pripisala ključnu ulogu za stvaranje klišeja žene. Taj manifest Drugog feminizma iz druge polovine XX. stoljeća, ne-ofeminizma, žuštra je suprotnost učenju Katoličke crkve o Bogom datoj prirodi žene, sukladno antropologiji koju je papa Ivan Pavle II. sasvim sigurno crpio i iz misli Edithe Stein. Ta teološka antropologija u svim ženama vidi sestre onih svetica koje su u katoličkom kalendaru svetaca najbrojnije: djevice, majke, redovnice, dob-rotvorke, karitativne djelatnice i sluškinje u muškom svijetu. Edith Stein, baš kao i filozofkinja i Židovka Simone Weill, također logorašica i na glasu kao kršćanska mističarka, spadaju u one malobrojne svetica Katoličke crkve, koje su se odlikovale intelektualnom samostalnošću, samosviješću, mnogostranim interesima i javnim radom: Tereza Avilska i Katarina Sienska bile su također intelektualke, po mjerama svojih vremena, i u srednjovjekovnom te novovjekovnom političkom i društvenom životu aktivne, no njihova značajna dostignuća odnose se na reforme Crkve, a ne i na sekularno društveno polje. Edith Stein je zacijelo prva svetica koja je imala što reći društvu svojega vremena. Njezine misli o ženskome pitanju, o temama iz pedagogije i teze o osobi, danas su i sama „povijest“. No, ona je primjer muškarc-

.....
Zagrebu, njegovu poglavaru vl. P. Dr. Jakovu Mamiću da mi je omogućio uvid u te zbirke radi predavanja u Centru za kršćansku duhovnost Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, dne 8.5.1991.

497 KATHPRESS, Beč, priopćenje od 19.5.2000.

ma i ženama za hrabrost prihvatiti izazove, hvatati se s njima u koštac i živjeti sa sviješću da je vlastito djelo tek temelj za nove naraštaje. I po svojim stanjima očaja i malodušnosti, jer nije dorasla vlastitim zahtjevima, Edith Stein je, premda svetica, čovjek-žena od krvi i mesa.

Za Crkvu Edith Stein ima veoma važnu poruku: Zahvaljujući svom glasu katoličke intelektualke, ona može uvjerljivo svjedočiti da je žensko pitanje u svako vrijeme doista „Znak vremena” (kako je napisao papa Ivan XXIII. u svojoj enciklici *Mater et magistra* (1963.)). To je pitanje izazov i za vjerodostojnost Katoličke crkve.

U kršćansko – židovskim odnosima, Edith Stein je „kamen smutnje“. Kao što se može razabrati iz njezine prepiske, ona je smatrala da su redovnička zajednica i crkvene vlasti neshvatljivo olako otežavali njezin odlazak u Švicarsku, kao da baš nitko nije bio svjestan da se radilo o životu ili smrti. U židovskim je krugovima kanonizacija Edithe Stein popraćena glasnim negodovanjem i prosvjedima na adresu pape Ivana Pavla II. jer su smatrali da Katolička crkva njezinom kanonizacijom svojata Židovku za katoličanstvo – iako ta ista Katolička crkva nije učinila što je trebalo da je spase. Crkva kao da je smirila vlastitu nečistu savjest i pokušavala se „iskupiti” za propuste u odlučujućim trenucima spasavanja. Židovi su je smatrali i znakom kajanja Katoličke crkve zato što je Crkva kao institucija i većina kršćana ostala nezainteresirana i ravnodušna prema SHOJ.

I interpretacija njezine smrti u krematoriji u Aušvicu kao mučeničke smrti Židovi odbijaju, jer za Židove „Aušvic” i svi ostali logori smrti nisu nikakvo „holocaustum”, posvećena žrtva s metafizičkim smislom. Židovsko gledanje na to iskustvo, koje je konstitutivno za suvremeno židovstvo, apsolutna je besmislenost i proizvoljnost. I Edith Stein te njezina sestra Roza umrle su kao bezimene žrtve, žrtve odmazde. No Edith Stein je, u onoj mjeri u kojoj je njoj postalo jasno da neće izbjeći sudbinu Židova, predvidivu smrt ponudila Bogu kao žrtvu za preobraćenje Židova. Ali sestre Stein su umrle kao Židovke i žrtvenice za židovski narod, a ne kao katolikinje. One su se zato postavile između Židovstva i kršćanstva, ne kao posrednice, nego prije kao „sablasi”, jer su, iako Židovke, prihatile katolički stav o spasavanju Židovstva prijelazom na kršćanstvo. To je bilo njihovo suvremeno vjersko uvjerenje, bile su kćeri svojega vremena koje nisu nadilazile. I danas papa Benedikt XVI. ponovno oživljava kršćansku „molitvu” za preobraćenje Židova i izbavljenja iz zasljepljenosti i nerazumijevanja. Kršćanstvo i židovstvo će i dalje biti dva brata, stariji i mlađi, koji su se naučili voljeti, iako se u biti ne razumiju. Edith Stein je katolicima sestra kao Židovka i kao katolikinja. Suvremena Njemačka i suvremena Poljska, u kojoj se danas nalazi njezin rodni grad Breslau (Wrocław) štiju uspomenu na nju : u Wrocławu istraživački centar nosi njezino ime, a u Njemačkoj gimnazija s njezinim imenom u Speyeru i Koelnu podsjećaju na pedagoginju i adragoginju koju ne žele zaboraviti. To je i pouka iz povijesti. Godine 1938. kad su svi - katolici, Židovi, protestanti – živjeli u svojim getoima, kad nisu komunicirali i nisu htjeli znati jedni za drugi – ne smije se ponoviti.